

HATIDŽA ČAR-DRNDA
(SARAJEVO)

SINDŽIL VIŠOČKOG KADILUKA (1755—1810) KAO HISTORIJSKI IZVOR

Sidžil je protokol kadije određenog teritorijalno-upravnog područja, gdje je on bilježio sve sudske predmete rješavane u skladu sa islamskim pravom šerijatom i državnim zakonima — kanunima. Pošto u osmanskom društvenom sistemu nije postojao organ opće nadležnosti, kadijina dužnost nije se ispljivala vršenjem isključivo sudske djelatnosti. Kadijama su upućivani svi sultanski akti koji su se odnosili na njihova područja, kao i akti provincijskog namjesnika. Usljed širokog obima njihove nadležnosti, sidžili mogu sadržavati raznovrsnu materiju za izučavanje kulturne, ekonomske, društvene i političke historije jedne regije, ili šire cjeline. Prije svega pružaju građu za izučavanje nadležnosti kadije u osmanskom društvenom sistemu, zatim nadležnosti drugih upravnih i vojnih funkcija: serdara, ajana, vojvode, muteselima i drugih; građu za izučavanje teritorijalno-upravnog uređenja neke oblasti; za izučavanje strukture stanovništva, djelatnosti stanovništva, pravnog statusa naselja, njegovog urbanog i demografskog razvoja, kao i ekonomskih i kulturnih prilika u njemu. Dragocjenu građu pružaju za izučavanje političkih prilika u Osmanskom Carstvu i njihov refleks na provincije i gradove, kao i drugu bogatu građu za izučavanje raznovrsnih problema. Struktura dokumenata u sidžilima je raznovrsna, što je ovisilo od tekuće djelatnosti kadije određenog područja.

Sidžil, čiji sadržaj želimo prikazati, predstavlja protokol višočkog naiba¹ koji je bio opunomoćnik sarajevskog kadije. Visoko je predstavljalo zasebnu nahiju (manja teritorijalno-upravna oblast) u okviru sarajevskog kadiluka i imalo je svog naiba prije 1483. godine.² Sidžil se nalazi u Arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu pod brojem 67. Sidžilu nedostaje uvodni dio, pa je neizvjesno koji je kadija u njemu počeo bilježiti dokumente iz svoje sudske prakse. Ovaj sidžil ne predstavlja kontinuiranu cjelinu, već

1. Naib je također bio sudija, ali se u sudijskoj hijerarhijskoj ljestvici nalazio na najnižem mjestu. Najviši položaj zauzimao je šejhul-islam, zatim kazi-asker, mula, kadija i naib. Pogledati: I. H. Üzünçarşılı, *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*, Ankara, 1965, 83—143.
2. H. Šabanović: Turski dokumenti iz druge polovine XV stoljeća, *Istorijsko-pravni zbornik*, god. I, sv. 2, Sarajevo, 1949, s. 178—208.

čini zbirku sastavljenu od nekoliko dijelova. Na početku sidžila su tri lista mostarskog sidžila iz 1709. godine, dimenzija 40x14 cm. Sam visočki sidžil, koji, također, ne čini kontinuiranu cjelinu već zbirku sidžila, sadrži 50 listova, dimenzija 42—44x16 cm. Prvi dokumenat je bujuruldija bosanskog namjesnika hadži Mehmed-paše iz 1753. godine, a zadnji dokumenat je bujuruldija bosanskog namjesnika Ibrahima Hilmi-paše iz 1810. godine. Ovo je jedan od tri, do sada poznata, visočka sidžila.³ U njemu je registrirano 335 dokumenata različitog sadržaja:

— *37 dokumenata sultanova kabineta od 1755—1810. godine*

Ovi dokumenti sadrže naimenovanja bosanskih namjesnika: Mehmed-paše, Husamedin-paše i Ibrahim-paše, zatim naređenje da se od sitne stoke i prodane vune uzima određena suma za državnu blagajnu i da se odredi vrijednost zlatnika, te instrukcije kadiji kako da vrši raspodjelu zaostavštine umrlih vojnih i civilnih lica. Zabilježeni su dokumenti o prikupljanju poreza, 4 fermama sadrže instrukcije u vezi sa Napoleonovim prisustvom u Egiptu i Sredozemnom moru, zatim instrukcije u vezi sa pripremom vojске i vojnih potreba u ratu sa Rusima i u vezi sa ustankom Srba; promjenom na prijestolu i drugo.

— *50 bujuruldija — akti kabineta bosanskog namjesnika od 1754—1810 god.*

Kabinet Mehmed-paše izdao je 34 bujuruldije (1754—1798); kabinet Silahdar Mustafa-paše — 7 bujuruldija (1798—1810), kabinet Ibrahima Hilmi-paše — 9 bujuruldija od 5. 4. 1810. god. Ovi dokumenti sadrže naredbe i instrukcije izdate u vezi sa promjenom na prijestolu, prikupljanjem taksita i drugih potraživanja u vezi sa naimenovanjem namjesnika, sa predstavkama pojedinih lica ili grupe građana u vezi sa inspekcijom određenih oblasti zbog hajduka i drugih odmetnika, te uputstva i naređenja kako postupiti u vezi sa Napoleonovim napadom na Egipat i eventualnim napadom na Bosnu, zatim u vezi sa ratom sa Rusima i ustankom Srba i još niz drugih pitanja.

— *107 dokumenata o sklapanju braka i 1 dokumenat o sporazumom razvodu braka iz 1795. godine.*

Tu je registrirano 78 vjenčanja muslimanskih lica, 26 hrišćanskih i 2 ciganska. Dokumenti o sklapanju braka sadrže imena aktera bračnog čina, mjesta stanovanja, često zanimanje ženika, a također i imena njihovih opunomoćnika i svjedoka sa istim podacima. Ti podaci su značajni za izučavanje urbanog i demografskog razvoja naselja, a naznaka zanimanja može poslužiti za izučavanje ekonomske strukture. U ovim dokumentima naveden je iznos sa kojim supruga raespolaže u slučaju razvoda, ili muževljeve smrti. Taj iznos ukazuje na imovinsku snagu ljudi određene socijalne kategorije. U ovim dokumentima zabilježeni su iznosi od 1300—25000 akči;

— *3 ostavinske rasprave iz 1798. godine*

Umrli lica su spahije iz sela visočke nahije: Orašac, Srhinje i Gora. Na sudu je popisana njihova zaostavština i svakoj pojedinačnoj stvari određena je novčana vrijednost. Nakon odbijenih sudskih troškova, troškova sahrane, eventualnog duga umrlog, mehrul muedžela, ostatak se dijeli me-

3. U Zavičajnom muzeju u Visokom nalazi se sidžil iz 1825—1829. godine, a Arhiv grada Sarajeva posjeduje fragmente sidžila iz 1822, 1839. i 1868. godine.

du nasljednicima. U odnosu na kćeri sinovi su dobijali dva puta veći dio. Pošto su u to vrijeme muški članovi društva imali daleko veće obaveze i u porodici i u društvu, to je i opravdano i razumljivo. Ukupna novčana vrijednost jedne zaostavštine iznosila je 81.286 akči, druge 38.432, a treće 344.234 akči.⁴ Iako su sva tri umrla lica pripadala spahijskom sloju, imovinska razlika među njima veoma je izražena. Također je uočljivo da se nisu nalazili u osobito povoljnom materijalnom položaju.

— 17 dopisa (*murasetla*) sarajevskog kadije;

— 18 predavki (*arzuhal*) pripadnika različitih slojeva visočkog društva.

Predstavke su upućene bosanskom namjesniku ili sultanu zbog uzurpacije određenih prava. Svaka predstavka popraćena je valjanim uputstvom da se na sudu ispita i utvrdi činjenično stanje, da sporne strane dođu na Bosanski divan, ili se dostavlja direktno rješenje u vezi sa predstavkom.⁵ Na jednom mjestu u sidžilu registrirano je 1754. godine da je taksa sudska za arzuhal iznosila 143 groša⁵;

— 1 kefilema iz 1798. godine stanovnika hadži Muruvet i hadži Ibrahimove mahale.⁶

Stanovnici ove dvije mahale dali su na sudu pismene garancije jedan za drugog. Ovim instrumentom osmanska administracija uspostavljala je javni red i mir u jednom društvenom mediju. Ovakvom činu obično pretihodi namjesnikova bujuruldija iz koje se saznaje uzrok vršenja ovakvih mjera.⁷ U ovom slučaju bujuruldija nije registrirana, pa se ne zna pravi razlog njenog traženja. Ova vrsta dokumenata pruža podatke za izučavanje stanovništva u Visokom i okolini, njenog konfesionalnog i nacionalnog sastava, kao i poslovne strukture.

Ostali dokumenti, izdati u vezi sa različitim pojavama i događanjima, biće spomenuti u daljem izlaganju. Sva građa sadržana u ovom sidžilu vođena je hronološki, bez tematskog slijeda. U cilju kompletnije informiranosti, prikaz proučene građe tematski ćemo podijeliti i istraživaču ponuditi pristupačnije njeno sagledavanje.

NASELJA

Visočki kadija rješavao je sporove širokog područja visočke nahije i zavodio ih u svoj protokol. U njima su sačuvani podaci o gradskim i seoskim naseljima ove regije. Visočkoj nahiji u to vrijeme pripadali su Visoko, Vareš i Breza, dok su brojna seoska naselja organizirana u džemate.⁸ Ovaj sidžil pruža podatke o urbanoj rasprostranjenosti samog Visokog. Spomenute su sve do tada formirane gradske mahale: Alaudinova, hadži Hasanovina, hadži Muruvetova, hadži Ibrahim-age, Perutac, Rosulje, Kraljevac i Jeni Bajer (Novo Brdo).⁹ Mahala Jeni Bajer je toponim novijeg datuma. U

4. Orientalni institut u Sarajevu (OIS), sidžil br. 67, list (I) 44/dokumenat (d) 1; 1 48/d2; 49/d2

5. OIS, 1 7/d3

6. OIS, 1 51/d2, 1 52/d2, 1 53/d1

7. H. Kreševljaković, *Cefilema sarajevskih kršćana iz 1788. godine*, Prilozi za orijentalnu filologiju (POF) br. III—IV, 1952-53, s. 137—195.

8. 1 65/d2, 1 29/46; 1 58/d2.

9. 1 23/d6, 1 42/d1, 1 23/45, 1 25/d1, 74/43, 1 13/43, 1 72/47, 1 74/d3, 1 83/d5

isto vrijeme prisutni su ljudi sa prezimenom Bajer.¹⁰ Svaka mahala imala je svoju džamiju i svog imama koji je osim vjerske funkcije imao i društvenih obaveza prema članovima svoje zajednice. U Gračanici se spominje džamija 1755. godine i njen imam Hasan, sin Abdulahov.¹¹ Zapisan je podatak iz 1758. god. o pripremi za izgradnju kamenog mosta u Visokom. Projekat mosta čvrste gradnje podnio je Ebubekr Defterdarević. Nakon ispitivanja terena i ukupne procjene, most je trebalo da se gradi uz nadzor *glavnog arhitekta bosanskog sandžaka Mehmed-age*.¹²

U ovom sidžilu zapisano je i nekoliko podataka koji se odnose na Sarajevo. Kadija — izvršni organ centralne vlasti vodio je kompletan nadzor nad džamijama i drugim objektima koji su egzistirali na vakufskoj osnovi. Uz nadzor kadije Mehmeda 1757. godine trebalo je utvrditi koje su popravke neophodne u hadži Idrisovoj džamiji. Imam i mujezin u toj džamiji dnevno su dobijali po jednu akću. U istom dokumentu zabilježen je podatak da se u toku razmazanskih noći postavljao budilac da noću budi zaspale u vrijeme jela u zoru tokom trajanja Ramazana. Budilac je postavljen u svakom mjestu, a u dokumentu se spominju: Sarajevo, Visoko, Fojnica, Konjic i Prozor.¹³

U Sarajevu se 1811. godine spominju sljedeće gradske četvrti: *Stara mahala mula Arapa, mahala kazandžije hadži Alije, mahala Hitri Sulejman, mahala neđžara Ibrahima, mahala Mokro, mahala Sinana vojvode, mahala divan katiba Sulejmana i mahala Čokadžije Sulejmana*.¹⁴ Podaci o sarajevskoj tvrđavi nalaze se u dokumentima iz 1758. i 1798. U toku egzistencije osmanske vlasti na našem prostoru ova tvrđava imala je važnu ulogu. Tokom 18. i 19. stoljeća bila je centar okupljanja vojnih odreda Bosne, odakle su odlazili na određena bojišta. Kada su Francuzi napali Egipat 1798. godine, zbog eventualnog napada na Bosnu vršene su ozbiljne pripreme. Sarajevska tvrđava bila je sabirni centar vojne opreme, prehrambenih proizvoda i vojske.¹⁵

Dizdar sarajevske tvrđave 1758. godine bio je Mehmed aga.¹⁶ U sidžilu se spominje i tvrđava Bočac, na lijevoj strani Vrbasa, koja je pripadala nahiji Jajce.¹⁷ Dizdar tvrđave Bočac 1754. godine bio je Mehmed-aga, zatim iste godine Mustafa, sin Mehmedov (Mehmed je poginuo u ratu), a 1810. godine Ahmed-aga Kulić. Uživali su timar u Goranima i drugim selima visočke nahije.¹⁸

Od najranijih dana osmanske vlasti u našim krajevima podizani su hanovi kao svratišta za smještaj putnika i njihove robe. Imali su veoma važnu ulogu u razvoju i održavanju saobraćajne i trgovinske komunikacije.¹⁹

10. Mustafa Bajer iz Radovlje, I 83d/7

11. I 23/d1

12. I 29/d3

13. I 18a/d3. Budilac se zvao sehurđžija — od druge vrste glagola sahare — najaviti vrijeme jela u zoru tokom Ramazana.

14. I 70/d1

15. I 57/d1, I 56/d1, 158/d1

16. I 29/d1

17. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1982, s. 185.

18. I 24/d2, I 63/d4

19. H. Kreševljaković, *Hanovi i karavan-sarraj*. . . Hanove u Borikama i Lepenici ne spominje u ovoj knjizi.

U ovom sidžilu spominju se hanovi:²⁰

— u *Lepenici* — 6 sati udaljen od Sarajeva;

— *Jaramaz han u Busovači*

— han u *Borikama* u kadiluku Belgradčik (Konjic)

U vrijeme ratnih priprema hanovi su korišćeni za smještaj vojske.²¹

STANOVNIŠTVO

U osanskom društvenom sistemu stanovništvo se dijelilo na dvije osnovne klase: vojničko-feudalnu i proizvođačku klasu. Pripadnici vojničko-feudalne klase bili su vojna lica, te administrativni, sudski i drugi službenici. Proizvođačku klasu činilo je seosko i gradsko stanovništvo. Među njima su postojale razlike u društveno-ekonomskom, odnosno socijalnom tretmanu, koje su proisticale iz karaktera njihova privređivanja i uloge u ekonomici osmanske države. Gradsko stanovništvo, zbog svoje ekonomske uloge u razvoju gradova i gradske privrede, bilo je oslobođeno osnovnog rajinskog poreza, kao i vanrednih državnih nameta, pa je predstavljalo izvjestan međusloj u osmanskoj strukturi društva. U sličnu kategoriju spadali su i razni povlašteni slojevi društva. U naseljima visočke nahije živjele su različite kategorije stanovništva. Najelitniji sloj visočkog društva činili su predstavnici sudstva i članovi jenjičarskog korpusa. Zastupnik pravosuđa u Visokom bio je naib — opunomoćnik sarajevskog kadije. Naime-novanje naiba u Visokom vršio je sarajevski kadija na određeno vrijeme. Sudija je na dužnosti bio nekoliko mjeseci, a nekada je njegovo naimenovanje trajalo i više od godinu dana.²² Sudijsku funkciju u Visokom vršili su: od maja 1755. godine Omer efendija, od avgusta iste godine Hašim Mehmed, 1798. godine Mustafa Edib Kučuković, 1811. god. Mehmed Sadik, a od 1. 3. 1811. godine Abdulkerim efendija. Obnova njegova naimenovanja izvršena je 1. 9. 1811. godine. Sekretar suda bio je iste godine Omer efendija. U ovom sidžilu sačuvana su imena nekih sarajevskih kadija:

1755. godine kadija u Sarajevu bio je Ibrahim

1798. god. Mehmed Numanpašić

1810. god. Abdurahim

1811. god. Mehmed Šehić

Sačuvano je i ime kadije Višegrada 1810. godine — Salih Sidkija i travničkog kadije Mehmeda Čohadžića.^{22a}

20. I 10/d1, I 80/d1, I 40/d2, I 80/d1

21. I 80/d1, I 81/d2

22. I 25/d1, I 25/d3, I 74/d1, I 78/d2; vidjeti A. Bejtić, *Sarajlija Abdulah Drnišlija i njegov zbornik bosanskih memorijala 1672—1719*, Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. LX, Odjeljenje društvenih nauka knj. 19, Sarajevo, 1977, 201—241

22a. Kao kadija Salih Sidki radio je u nekoliko mjesta BiH. Bavio se i književnim radom. Vidjeti: H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1973, st. 553, 554; Kadija Mehmed Čohadžić bavio se i književnim radom. Vidjeti: F. Nametak, *Nekoliko novih podataka o književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima*, POF br. 34, Sarajevo, 1985, s. 83

Predstavnici vojno-administrativne vlasti u visočkoj nahiji bili su serdar i vojvoda. Serdar je bio zapovjednik svih janičarskih formacija u ovoj regiji.

Akt o naimenovanju serdara, kao i akt o smjenjivanju sa dužnosti, dostavljao je kadiji Visokog aga posebnog odreda janičara Bosne — serturnai. Bio je angažovan u prikupljanju taksita u visočkoj nahiji. U sumu taksita uračunata je i taksa za serdara u iznosu od 5 groša.²³

U sidžilskim dokumentima spominju se slijedeći serdari:

- 1753. god. hadži Sulejman aga
- 1754. god. hadži Selim aga
- 1754. god. Ibrahim aga
- 1754. god. Ismail aga
- 1756. god. Husejn aga
- 1757. god. Ismail aga
- 1758. god. hadži Husejn aga
- 1798. god. Mustafe Ishaković
- 1810. god. Ahmed aga
- 1811. god. Hasan aga

Visočki vojvodaluk u izvorima se spominje 1483. godine²⁴ Naimenovanje vojvode u 18. stoljeću vršio je muteselim Bosne²⁵, a dokumenti o tome upućivani su naibu Visokog. Za svoju službu uživao je i neke takse u skladu sa šerijatskim pravom i državnim zakonima. Prilikom prikupljanja taksita u visočkoj nahiji za vojvodu je prikupljana taksa u iznosu od 2 groša pod imenom: »vojvodaija«²⁶. U dokumentima ovog sidžila spominju se vojvode:

- 1753. godine Osman aga
- 1754. godine Osman aga
- 1758. godine Ibrahim aga

Slouju najuglednijih — ljudi u Visokom pripadao je ajan.²⁷ Po nalogu bosanskog namjesnika i drugih dostojanstvenika Bosanskog Divana učestvovao je sa drugim lokalnim funkcionerima u izvršenju konkretnih zadataka u visočkoj nahiji. U intitulaciji svih dokumenata koje je bosanski namjesnik upućivao u Visoko uz naiba, zabita, serdara i druge lokalne funkcionere, spominje se i ajan:

- u vezi sa zabranom proizvodnje i prodaje alkoholnih pića;
- u vezi sa organiziranjem transporta, obezbjeđenja i smještaja hrane i drugih stvari, potrebnih veziru i njegovoj pratnji;
- sa naimenovanjem vojvode;
- u vezi sa promjenom na prijestolu;
- u vezi sa instrukcijama za pripremu vojske za ratni pohod;
- u vezi sa prikupljanjem ratnog i mirnodopskog doprinosa i slično.²⁸

23. I 18/d3

24. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982, s. 147

25. I. 7/d1

26. I 18/d3

27. O društvenoj ulozi ajana vidjeti A. Sućeska, *Ajani — prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Sarajevo, 1965, s. 79—97

28. I 7/d1, I 10/d1, I 11/d3, I 4/d2, I 16/d1, I 17/d2

Ajan u Visokom 1798. godine bio je zaim Mustafa beg, od 1811—1813. godine Arif aga, sin Mustafin.²⁹

Povlašteni društveni status imali su predstavnici vjerske inteligencije: imami u džamijama Visokog i džamijama u seoskim naseljima Visokog, hodža, mujezini, hatibi, zatim predstavnici derviškog reda — šejhovi. U Visokom je postojao glavni imam (*reisul-aimme*). Hadži Alija efendija bio je glavni imam 1758. godine.³⁰ Svaka mahala u Visokom imala je svoju džamiju i svog imama, uz druge vjerske službenike. U sidžilskim dokumentima spominju se imami: imam zajednice (džemata) Rosulje — mula Bećir, Alauddinove džamije — Abdulah efendija, Šerefudinove džamije — Sulejman efendija, zatim imami u seoskim naseljima: Gračanica, Radovlja, Podvinci i Uvorići.³¹

Imam džamije postavljan je na dužnost na osnovu sultanovog akta (*berat*) koji je dostavljan preko kadije. Pored vjerskih dužnosti imao je i druga zaduženja prema pripadnicima svoje zajednice. Vodio je nadzor nad mirom i redom u zajednici, a njeni pripadnici često su ga konsultirali u vezi sa raznim problemima u porodici i široj zajednici. Ponekad je u ime kadije i na njegov pismeni zahtjev vjenčavao pripadnike svoje zajednice i to zavodio u svoju knjigu, dok je podatke o tome naknadno slao za kadijin protokol.³² Prije realizacije ovog čina imam je morao utvrditi da bračne stranke nesmetano mogu sklopiti brak.

U Visokom su živjeli pripadnici derviškog reda. Tekija u Visokom postojala je u 15. stoljeću, a dao ju je podići bosanski namjesnik Ajas paša.³³ Tekija nakšibendijskog reda postoji i danas u Visokom.³⁴ U sidžilu su zabilježena imena sljedećih šejhova:³⁵

šejh Abdulah, sin Sulejmanov iz Uvorića

šejh Osman, sin Salihov stanovnik hadži Hasanove mahale (1755. g.)

šejh Salih, stanovnik Alaudinove mahale (1810. god.)

šejh Mustafa stanovnik Alaudinove mahale (1811. go.)

šejh Ibrahim, stanovnik hadži Ibrahimove mahale (1811. god.)

Na osnovu sidžilskih dokumenata može se upoznavati i profesionalna i nacionalna struktura stanovništva visočke regije. U samom Visokom i njemu pripadajućim seoskim naseljima dokumenti su zabilježili postojanje muslimanskog, hrišćanskog i ciganskog stanovništva.³⁶ U nekim sidžilskim dokumentima iz 1798. godine sačuvan je spomen porodicama koje su nekad živjele u Visokom i čiji potomci i danas žive u Visokom: Trako (hadži Salih) Čato (mula Mustafa), Žigolić (ili Ragalić), Bulugović (Husejn), Džindo, Džafić (Ibrahim), Efendić (Osman), Softić, Mursel (Salih) Hajdarević, Kadić (Salih), Kazić (Omer), Morić (hadži Mehmed i Fejzulah), Limo (Sa-

29. I 40/d4, I 64/4, I 74/d3, I 84/d5

30. I 9/d2

31. I 9/d2, I 54/d1, I 64/d3, I 94/d6, I 54/d1, I 72/d7, I 74/d2

32. I 56/d2

33. Istanbul, Başbakanlık Ar ivi, tapu defter No, 157; fotokopije u Orijentalnom institutu u Sarajevu br. 65, folia 86

34. Dž. Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1986. 59—61

35. I 67/d3, I 74/d2, I 83/d4, I 94/d4

36. I 51/d2, I 52, I 53, I 71/d1, I 88/d2, d3 i drugi

37. I 51 — I 53

lih boša), Zečević (Ibrahim baša), Burić (Alija), Huremović (Husejn), Koljenović (Ibrahim) Vilić (Mustafa), Karaahmedović (Omer), Fetić (Hasan), Mašić (Bešir), Čoko (Ibrahim), Zurić (Omer), Redžić (Halil), Grnić (Salih), Badžić (Mustafa), Tunić (Ismail), Hanbić (Salih), Sudžuka (Hasan-baša), Šećo (Salih), Keso (Salih), Zuković (Hasan baša), Mulabdić (Mustafa), Kilo (Ciganin), Šarac (Gavrilo).³⁷

U dokumentima iz docnijeg perioda spominju se porodice Baković, Klajić (Ahmed), Bulut (Ahmed i Ismail), Lupo (Ibrahim), Klajo (Salih), Šušak (Nikola), Jehić (Halil, Ciganin), Bajer (Mustafa), Kanli (Mehmed), Muljić (Abdulah i Ibrahim), Murić (Risto i Maksim).³⁸

Ovim popisom naveli smo samo neke porodice čije je postojanje u prošlosti sačuvano u ovom sidžilu.

Ovi podaci mogu poslužiti za izučavanje antroponimijskog sistema i procesa razvijanja prezimena u 18 stoljeću.^{38a}

EKONOMIJA

Dokumenti ovog sidžila pružaju podatke za izučavanje ekonomskih kretanja u Carstvu, a posebno u visočkoj regiji. U osamnaestom stoljeću Osmansko Carstvo vodilo je uglavnom defanzivne ratove dok je Austro-ugarska Monarhija ofanzivnim ratovima otvarala realne mogućnosti i perspektive za stvaranje interesnih sfera na njegovim ranijim posjedima. Promjene u odnosima političkih i vojnih snaga stvarale su nove i povoljnije mogućnosti za trgovački promet između Osmanskog Carstva i Austro-ugarske Monarhije. Struktura prometa bila je izdiferencirana u skladu sa postojećem sirovinском osnovnom, a istovremeno je održavala privredne mogućnosti obiju država, kao i njihove potrebe. Iz Visokog su trgovci izvozili za Austriju prerađene kože. Carinik na granici prema Austriji zaustavio je 1754. godine 40—50 tovara kože iz Visokog, jer su trgovci odbili da plate izvoznu carinu.³⁹ Inače, proizvodi kožarskih zanatlija Visokog bili su nadaleko čuveni i cijenjeni. Majstori kožarskog zanata iz Visokog pripremali su kozje kože za bubnjeve vojnog orkestra bosanskog namjesnika.⁴⁰ Zanatstvo u Visokom, kao i u drugim gradovima Osmanskog Carstva, bilo je organizirano u esnafe. Svaki esnaf imao je svoju organizaciju na čijem čelu se nalazio čehaja, kao posrednik između organizacije i lokalne vlasti. U jednom dokumentu spominje se čehaja tabačkog esnafa mula Mehmed.⁴¹ Svaki član esnafske organizacije morao je poštovati pravila organizacije. Ukoliko je neko htio raditi samostalno, ne poštujući uobičajeni

38. 1 83/d1, 1 83/d2, 1 83/d6, 1 83/7, 1 83/d8

38a. S. Janković, *Razvoj prezimena kod Muslimana*, Zbornik šeste jugoslovenske onomastičke konferencije (Donji Milanovac, 9—12 oktobar, 1985), Srpska akademija nauka i umjetnosti, Naučni skupovi, knj. XXXVII, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 7, Beograd, 1987, 427—435

39. 1 19/d1, d2; vidjeti: I. Erceg, *Oživljavanje i razvitak trgovine između Habzburške Monarhije i Turske u 18. stoljeću*, Acta historica-economica yugoslaviae, vol. 13, Zagreb, 1986, 115—141.

40. L. 37/d2, dokumenat iz 1798. godine

41. 1 74/d5

sistem školovanja i sticanja kvalifikacionog stepena, protiv njega su članovi udruženja podnosili prijavu veziru.⁴²

U dokumentima se spominju pripadnici drugih zanatskih profila: čizmedžije, puškari, abadžije, nalbenti, halači, terzije, pekari, samardžije, ćurčije, čebedžije, kafedžije, a spominju se i jedan akrobata.⁴³ Spominje se 1811. god. ahu-baba mula-Bećir, duhovni patron cehovskih organizacija u Visokom. U ostavinskim raspravama zabilježeni su brojni upotrebn i odjevni predmeti, zajedno sa njihovom novčanom vrijednošću, kao i novčana vrijednost pojedinih vrsta životinja i nekretnina. Navešćemo neke primjere koji mogu poslužiti kao ilustracija ekonomskih kretanja i ekonomskih odnosa u to vrijeme.⁴⁴

mač	360 groša
veliki nož	1560 "
ćilim	1140 "
kućni namještaj	720—2400 "
demirlija	980 "
ibrik	402 "
šalvare	720 "
čizme	270 "
šalvare od čohe	2640 "
binjiš od čohe	3960 "
feredža od čohe	6000 "
sirijska anterija	2640 "
bijela anterija	1050 "
bik veliki	4800 "
bik srednji	4200 "
bik mali	3360 "
krava	3060 "
konj za vuču	12000 "
1 ovca sa jagnjetom	1560 "

U trgovačkom poslovanju novčani kapital bio je nezamjenjiv elemenat. Teške finansijske prilike, uvjetovane političkim i društvenim prilikama u Carstvu, pratila je stalna devalvacija i nesrazmjerni disparitet novca. U cilju stabilnosti monete država je vršila intervencije, određujući vrijednost zlatne monete:

findik altuni	— 155 para
yildiz altuni	
zer-i mahbub	— 11 groša
mađarski zlatnik	— 11 groša ⁴⁵

POLITIČKE PRILIKE

Političke prilike u Bosni krajem 18. i početkom 19. stoljeća i njihov odraz na društveni i privredni život zabilježeni su u nekim dokumentima

42. 1 1/d2 — dokumenat iz 1753. godine

43. 1 51/d2, 1 53/d1-d2, 1 93/d, 1 74/d3, 1 63/d6, 1 83/d5, 1 32/d5

44. 1 49/d2, 1 50, 1 44/d1, 1 48/d2

ovog sidžila. Krajem 18. stoljeća Francuska je oružanim napadom na Egipat ugrozila integritet Osmanskog Carstva. Francuske vojne formacije u Sredozemlju predstavljale su opasnost i za Bosnu i Hercegovinu. Vršene su ozbiljne pripreme u slučaju eventualnog napada na te prostore. Functionerima u Visokom upućena je naredba da se za potrebe vojske nabavi 621 oka prosa i smjesi u spremište sarajevske tvrđave,⁴⁶ a zatim je 9. 11. 1798. godine naređeno da se vojska stacionira u Travniku i u slučaju agresije stupi u akciju.⁴⁷ U sarajevskoj tvrđavi trebalo je izvršiti popravku i pripremu pušaka, topova i mačeva. Troškovi u vezi sa realizacijom tih planova raspoređeni su na nahije sarajevskog kadiluka i obračunati kao tak-sit. Visočka nahija trebalo je da izdvoji 211 groša.⁴⁸

Pripremu vojske i hrane trebalo je da izvrše i kadiluci Birče, Kladanj, Rogtica i Višegrad i da dođu u sarajevsku tvrđavu.⁴⁹ Sa dubrovačke skele u sarajevsku tvrđavu trebalo je dopremiti 1798. godine 200 komada topovske đuladi. Četiri nahije sarajevskog kadiluka trebalo je da za prevoz đuladi obezbijede 200 komorskih konja. Iz visočke nahije trebalo je da se pripremi i pošalje 55 konja.⁵⁰

Rusko-turski rat nastavlja se 1810. godine. Isto tako nastavlja se srpski ustanak o čemu ovi sidžili pružaju podatke.

Bosanski namjesnik Ibrahim Hilmi-paša uputio je 5. 4. 1810. godine zapovjed sarajevskom kadiji i naibima Visokog, Fojnice, Prozora, Neretve i Belgradčika (Konjic) da vojnike iz svojih područja upute na određište.⁵¹ Višegradsku tvrđavu trebalo je obezbijediti, pa je određeno da se u nju pošalje 1 top i 200 topovskih đuladi. Dio vojske trebalo je da stigne iz Belgradčika i Prozora. Visoko, Fojnica i Neretva uputili su u tvrđavu tri odreda sa 60 vojnika. Bosanski namjesnik obavijestio je 24. 4. 1810. godine funkcionere Visokog, Fojnice, Rogatice, Višegrada, Cajniča, Foče, Pljevlja i Prijepolja da su srpske vojne jedinice napale Bosnu sa pet strana i izdao naređenje da se oni, na sultanov zahtjev, protjeraju iz Bosne i unište. Ponovo je izdana naredba 20. 3. 1810. godine istim licima da se sva raspoloživa vojska pripremi za rat. Po naređenju trebalo je poslati:

— iz Visokog	148 nefera
— iz Fojnice	161 nefera
— iz Kreševa	64 nefera
— iz Foče	54 nefera

a ostatak vojske trebalo je odmah na poziv da dođe.⁵² Abdurahim, kadija Sarajeva, obavijestio je 22. 9. 1810. godine naibe Visokog, Fojnice i Kreševa da su se mnogi vojnici, poslani sa Sulejman-pašom, razbježali, čime su domovini učinili zločin. Obavjest je napisana sa zahtjevom da takve, ukoliko nađu na svojim područjima, odmah upute na određeno bojište.⁵³

45. 1 29/d4

46. 1 38/d3

47. 1 39/d1

48. 1 42/d2

49. 1 55/d2

50. 1 57/d1, 1 57/d3

51. 1 65/d1

52. 1 98/d1

53. 1 97/d2

Kliški mutesarif Sulejman obavijestio je 1811. godine funkcionere Nevesinja, Belgradčika, Neretve, Visokog, Fojnice i Kreševa da hercegovački sandžak-beg sa vojskom ide iz Stoca za Bosnu. Na putu od Stoca do Kladnja bilo je potrebno obezbijediti ishranu i smještaj za njega i vojsku. Iste godine upućena je naredba da se timarnici i zaimi bosanskog i zvorničkog sandžaka pripreme za vojni pohod. Neodgovornim vojnim licima koja nisu korektno ispunjavala svoje dužnosti posjedi su bili oduzimani.⁵⁵ Ibrahim Hilmi paša uputio je 19. 2. 1812. godine bujuruldiju da se u bosanskom sandžaku pripremi 10 topova sa potrebnom vojnom opremom, 100 nefera, 50 pomoćnih topničkih vojnika i 75 konja.⁵⁶ Vojska, stacionirana u Sarajevu, trebalo je da krene na bojište pod komandom *prijepoljskog muhafiza hadži Ismaila*.⁵⁷ U vojnim jedinicama turske vojske učestvovalo je i domaće hrišćansko stanovništvo. Jovan, sin Simin iz sela Čemernica u visočkoj nahiji istakao se u bici kod Loznice 1810. godine pa je oslobođen džizije.⁵⁸

Ovim pregledom ukratko smo izložili građu koju sadrži sidžil visočkog naiba. Iz izloženog se vidi da on pruža bogatu i raznovrsnu građu za sagledavanje različitih problema lokalnog i šireg značaja.

Približavanje historijske realnosti putem sidžilske građe koja predstavlja prvorazredan historijski materijal, doprinijeće njenom boljem i kritičkijem procjenjivanju i određivanju. Historijsko saznanje stečeno kritičkim trednovanjem sidžilske građe doprinijet će realnom presjeku određenog civilizacijskog medija.

---

54. I 80/d1

55. I 80/d1, I 82/d1

56. I 90/d2

57. I 90/d3

58. I 67/d3

R E Z I M E :

SIDŽIL VISOČKOG KADILUKA (1755—1810) KAO HISTORIJSKI IZVOR

Sidžil je protokol suca određenog teritorijalno-administrativnog područja, nastao kao rezultat njegove sudske djelatnosti u određenom vremenu. U osmanskome društvenome sistemu sudska vlast bila je odvojena od upravne. Sudac je bio neovisan od lokalnih upravnih organa i predmete je rješavao u skladu sa islamskim pravom — šerijatom i državnim zakonima — kanunima. Njegova djelatnost nije se iscrpljivala vršenjem isključivo sudske djelatnosti, imao je izvjesne ingerencije u domenu upravne i izvršne vlasti. Upućivani su mu svi sultanski akti koji su se odnosili na njegovo područje, kao i akti provincijskog namjesnika. Usljed toga sidžili mogu sadržavati raznovrsnu građu za izučavanje kulturne, ekonomske, društvene i političke historije jedne regije, ili šire cjeline.

Sidžil čiji sadržaj želimo prikazati predstavlja protokol visočkog naiba, opunomoćenika sarajevskog kadije. On ne predstavlja kontinuiranu cjelinu, već čini zbirku sastavljenu od nekoliko dijelova. Prvi dokumenat datira iz 1753., a posljednji iz 1810. godine. Sadrži 335 dokumenata različitog sadržaja: 37 sultanskih dokumenata, 50 bujuruldija, 17 murasela sarajevskog kadije, 18 arzuhala, 1 kefilemu, 107 bračnih ugovora, 3 ostavinske rasprave, dok se ostali dokumenti odnose na različite predmete i pojave.

Sadržana građa u radu je podijeljena na tematske cjeline u cilju pristupačnijeg sagledavanja njenog sadržaja i kompletnije informiranosti.

Visočki kadija rješavao je sporove širokog područja visočke nahije i zvodio ih u svoj protokol. U njima su sačuvani podaci o gradskim i seoskim naseljima ove regije. Dokumenti ovog sidžila sadrže podatke i o drugim gradskim naseljima bosanskog sandžaka.

Brojni su dokumenti na osnovu kojih se može proučavati konfesionalna, socijalna i demografska slika stanovništva ove regije.

Dokumentima ovog sidžila pružaju podatke za izučavanje ekonomskih kretanja u Osmanskom Carstvu, a posebno u visočkoj regiji. Promjene u odnosima političkih i vojnih snaga stvarale su nove mogućnosti za trgovački promet između Osmanskog Carstva i Austrije. Struktura prometa bila je izdiferencirana u skladu sa postojećom sirovinskom osnovom, a istovremeno je odražavala privredne mogućnosti obiju država, kao i njihove potrebe. U dokumentima se spominju pripadnici raznih zanatskih profila. U ostavinskim raspravama zabilježeni su upotrebni i odjevni predmeti sa novčanom vrijednošću koji mogu poslužiti kao ilustracija ekonomskih kretanja i odnosa u to vrijeme.

Političke prilike u Osmanskom Carstvu, pa i Bosni krajem 18. i početkom 19. stoljeća i njihov odraz na društveni i privredni život zabilježeni su u nekim dokumentima ovog sidžila. Krajem 18. stoljeća Francuska je oružanim napadom na Egipat ugrozila integritet Osmanskog Carstva. U Bosni i Hercegovini vršene su ozbiljne pripreme u slučaju eventualnog napada na te prostore, što se odražavalo i na život u tim provincijama. Ovaj sidžil sadrži i nekoliko dokumenata u vezi sa rusko-turskim ratom 1810. i 1811. godine, kao i u vezi sa srpskim ustankom.

THE *SIDŽIL* OF THE VISOKO QADILUK (1755—1810)
AS A HISTORICAL SOURCE

A *sidžil* is a protocol of a judge in charge of a certain territorial-administrative area, which contains the proceedings of his legal activity during a certain period of time. In the Turkish social system legal authority was separated from the administrative one. A judge was independent from local authorities and decided on court cases in accordance with the Islam Law — *šeriat*, and state laws — *kanuns*. His activity was not exclusively limited to juridical affairs. He also had certain jurisdiction in management and executive authority. All Sultans' documents concerning the region of a particular qadi's jurisdiction, as well as Provincial deputies' documents were addressed to *qadis*. Therefore, *sidžils* may contain valuable material for the study of cultural, economic, social, and political history of an area or a wider region.

This *sidžil* represents the protocol of the Visoko *naib* who was an authorised representative of the Sarajevo *qadi*. It does not represent a continuous entity, however, but a collection composed of several parts. The first document dates from 1753 and the last one from 1810. It contains 335 documents of different contents: 37 Sultans' documents, 50 *bujuruldijas*, 17 *murasels* of the Sarajevo *qadi*, 18 *arzuhs*, 1 *kefilema*, 107 matrimonial contracts, 3 testamentary verdicts, as well as other documents concerning different affairs and events.